

Príloha č. 3:

Švédsko – MU agreement / Dohoda štátu a umelcov o spolupráci pri príprave výstav

výber z článku P.Kráľa, Ročenka SVÚ 2014/2015, od str. 66

Výtvarníci v podstate celý svoj život riešia dilemu: vystavovať svoje diela, alebo nie?

Ak sa rozhodnú nevystavovať, znamená to prakticky rezignovať na možnosť presadiť sa, rezignovať na možnosť, že sa niekedy stanú známymi a žiadanými, že sa budú schopní svojou tvorivou prácou uživiť.

Ak sa však rozhodnú pozitívne, znamená to v konečnom dôsledku neraz to, že budú musieť dlhodobo (celé roky) tvrdo (a neraz mimo sféry umenia) pracovať, aby si vystavovanie vôbec mohli dovoliť. Pretože vystavovať svoje diela znamená nielen vynaložiť množstvo energie, času a peňazí na ich samotné vytvorenie, ale neraz ešte viac energie, času a peňazí na zorganizovanie a zrealizovanie výstavy. Výtvarník si totiž spravidla hradí všetko alebo skoro všetko sám: nielen primerané adjustovanie svojich diel (zarámovanie či iná úprava, aby boli vhodné na prezentáciu na verejnosti), prepravu do výstavných priestorov (predstavte si diela sochára či veľkorozmerné maľby), odborné služby teoretika – kurátora (výber diel, príhovor na vernisáži, článok do katalógu alebo aspoň na propagačný leták), vydanie katalógu (náklady na grafika, fotografa a polygrafické spracovanie), zabezpečenie propagácie (návrh a tlač pozvánky, propagačný panel či banner), nájom výstavného priestoru, nainštalovanie výstavy, dozor na výstave, kultúrny program, servírky a občerstvenie na vernisáži (skúste pripraviť výstavu a neponúknuť návštevníkom aspoň obvyklé pagáčiky a 20 či 30 litrov vína...).

Náklady sa i pri menších výstavách rátať v stovkách, neraz i tisícoch Eur. Niečo sa dá ako-tak zvládnuť vlastnými silami, niečo sa uhradí výmenným obchodom či v naturáliach – obrazmi. Sem – tam sa podarí získať príspevok z grantového systému MK či z Fondu výtvarných umení. Bilancia po skončení výstavy však býva často veľmi nelichotivá a otázka o zmysle vystavovania sa vynára znovu a znovu...

Je tento problém vôbec riešiteľný? Ale áno, je. Príklady vo svete existujú.

Nice, Francúzsko

Všetky galérie a umelecké zbierky v meste (s výnimkou jedinej súkromnej galérie) sú k dispozícii návštevníkom zdarma. Môžu si to dovoliť, pretože dostávajú primeranú podporu z verejných zdrojov. Základom je myšlienka, že pre mesto je to výhodné. Dopad na vnímanie mesta a turistický biznis, celkový zisk od spokojných návštevníkov mesta výrazne prevyšuje stratu zo vstupného. A nie je to len o turistoch: nezanedbateľná je i spokojnosť domácich obyvateľov a pozitívny vplyv na spôsob trávenia ich voľného času.

Švédsko

Švédsky model – tzv. MU agreement – odmeňuje výtvarníkov za vystavovanie, ktoré chápe ako službu pre verejnosť. MU agreement v preklade znamená Dohodu štátu a umelcov o spolupráci pri príprave výstav. Dohoda je založená na princípe vzájomnej výhodnosti. Ako to funguje v praxi: MU agreement stanovuje veľmi presne kompenzácie za prípravu výstavy, na ktorú má vystavujúci nárok od štátu, a k tomuto systému sa postupne pripájajú aj súkromné inštitúcie. Zohľadnený je rozsah výstavy, jej trvanie, význam výstavného priestoru, náklady na dopravu a iné špecifické položky.

Aj v Kanade, Poľsku či Nórsku podporujú umelcov za zorganizovanie výstav. Pribúdajú štúdie, ktoré preukazujú pozitívny dopad týchto opatrení na celkový rozvoj spoločnosti. Vo Švédsku podľa analýzy 1 švédska koruna, investovaná zo strany štátu, vyprodukuje 20 švédskych korún socio-ekonomického efektu.

Švédske skúsenosti sú naozaj pozoruhodné a určite stoja za pozornosť. V septembri 2014 som preto prijal pozvanie na zasadanie medzinárodnej pracovnej skupiny a seminár za účasti zástupcov umelcov z Nórska, Švédska, Islandu, Lotyšska, Litvy, Nemecka, Anglicka, Škótska a Švajčiarska v Štokholme (zapojené je aj Fínsko, jeho zástupca sa z účasti na tomto zasadaní ospravedlnil). Cieľom pracovnej skupiny je implementácia švédskeho modelu – MU agreement – do legislatív aj iných európskych krajín.

V Štokholme som sa zapojil do diskusie a reagoval som priamo na mieste na otázky ostatných prítomných. Účastníci reagovali veľmi pozitívne (Nórsko, Škótsko, Island, Anglicko, Litva...), niektorí sa mi poďakovali za podnetné myšlienky i písomne, napr:

• *Thank you Pavol for your valuable comments. I hope work is going forward positively in all the countries represented at the meeting. Caroline (AIR, Anglicko)*

• *Dear Pavol. Thank you indeed for your email, for your thoughts and for The Status of the Artist, which I am sure will be an interesting and necessary read for those that have not seen it before. An important document for us all. Best greetings, Chris and Guðrún (Škótsko/Island)*

Verím, že je čas otvoriť i na Slovensku diskusiu o tom, ako motivovať neziskové galérie i samotných umelcov, ako podporiť ich aktivity – dôvodom je priamy pozitívny dopad na cestovný ruch a v konečnom dôsledku i na ekonomický rozvoj regiónu a spoločnosti. Kultúra predsa patrí popri krásach prírody k hlavným motívom, podporujúcim rozvoj cestovného ruchu. Občas aj športové podujatia, ale majstrovstvá sveta v hokeji sú u nás len raz za desaťročia a trvajú 2 týždne: čo potom? Čo ponúkne turistom, ak chceme, aby mali dôvod stráviť u nás viac ako jednu noc?

Turisti sú dôležití: pripomeňme si, že v EU cestovný ruch vytvára okolo 5,5 % HDP. Aj u nás má potenciál prinášať peniaze a pracovné miesta pre našich ľudí, podporovať celkový rozvoj.

Dovolím si voľne citovať slová podpredsedu vlády a ministra financií Petra Kažimíra, ktoré spontánne odzneli v rámci diskusie na zasadaní Rady vlády pre kultúru (30. januára 2014): *kultúra je jedným z najlacnejších a najefektívnejších spôsobov propagácie.*

Keby sme túto myšlienku dokázali presadiť do praxe, možno by Slovensko nebolo jedinou krajinou v našom regióne, ktorej obrat v cestovnom ruchu sa v poslednom roku znížil...

Svoje myšlienky k rokovaniu v Štokholme (i odpovede na otázky o situácii na Slovensku) som zhrnul do písomnej správy, ktorú som poslal členom pracovnej skupiny, výber uvádzam v nasledujúcom slovenskom preklade (*pozn: uverejnená bola aj v pôvodnom znení v anglickom jazyku*).

Zopár poznámok k otázkam, ako postupovať, ako vysvetľovať koncept MU agreement, ako o účelnosti jeho implementácie presvedčiť umelcov, verejnosť i zodpovedných predstaviteľov

1. Vysvetlenie a zdôvodnenie návrhu treba pripraviť aj v stručnej podobe: ak si nezíska záujem poslucháčov v priebehu niekoľkých minút, neraz je to definitívne stratená príležitosť (celé znenie MU agreement, podrobné a dlhšie komentáre môžu byť v prílohe – sú dôležité len pre ľudí, ktorí sa o problematiku zaujímajú hlbšie).

2. Ak chceme dosiahnuť uznanie práva umelcov na odmenu za výstavu, navrhujem rozdeliť problematiku na dve otázky:

a/ Základná (možno trocha provokatívna) otázka: Ak výtvarní umelci (na rozdiel od praxe v

iných povolaniach) nie sú platení za svoju prácu, je to diskriminácia? Bolo by vhodné, ak by sa podarilo túto otázku vyriešiť najmä na medzinárodnej úrovni.

b/ Ak odpoveď na prvú otázku je ÁNO, druhou otázkou nie je „Mala by byť diskriminácia odstránená?“ ale „AKO sa dá diskriminácia odstrániť?“ MU agreement je dobrým príkladom, ako sa to vyriešiť dá (primerane k možnostiam jednotlivých krajín – vyjednávanie o výške a spôsobe nastavenia je treba riešiť predovšetkým na národnej úrovni). Pozitívne príklady sú pri tom veľmi dôležité (ako odznelo už pred 2 000 rokmi v časoch Rímskeho impéria: Verba movent, exempla trahunt / Slová hýbu, ale príklady tiahnu).

Komentár:

- Myslím, že je lepšou stratégiou začať z pohľadu ľudských práv („diskriminácia“), ako z pohľadu „peňazí“: odpoveď na prvú otázku môže byť iba jedna = ÁNO, a otázka „koľko to bude stáť“ nemôže byť pri rozhodovaní braná do úvahy (viete si napríklad predstaviť v diskusii o hlasovacích právach pre ženy argument: „nemôžeme dať ženám rovnaké hlasovacie právo ako mužom, pretože to je príliš drahé“?)

- Pravdepodobne kľúčové slovo je „diskriminácia“ – preto je veľmi dôležité vysvetliť to zrozumiteľne. Gudrun Gisladottir to povedala veľmi dobre: „V Škandinávii sa za prácu platí. Ale umelci za svoju prácu platení nie sú. Nežiadame nič nemožné, iba primeranú sumu za dobre urobenú prácu.“ (Nordic Culture Point: <http://www.kulturkontakt nord.org/> Monday, 04 August 2014)

Ale predsa len, ako to pripomenuli na našom stretnutí v Štokholme (sept 2014) kolegovia z Litvy: „Ľudia nechápu rozdiel medzi autorskými právami a poplatkom za výstavu: je to platené dvakrát?“ Zrejme to musíme vysvetliť zrozumiteľnejšie. V Štokholme som sa pokúsil reagovať príkladom (ktorý je – dúfam – zrozumiteľný nielen pre umelcov):

- Prvá situácia

Ste hladní, sedíte v reštaurácii, na tanieri pred vami je ryba: ak sa môžete na ňu iba pozerieť, nemáte NIČ. Ryba má pre vás hodnotu iba v prípade, že ju môžete zjesť. Ak ju skonzumujete, získali ste jej hodnotu a – samozrejme – pred odchodom zaplatíte.

Finančné vysporiadanie v praxi: niekto pripravil rybu a je za to zaplatený. A je to tak v poriadku. Tento princíp, ak odhliadneme od výnimiek (napr. typu kriminálnych prípadov), je všeobecne platný takmer všade.

- Druhá situácia

Počúvate hudbu. Hudba vám nemôže dať viac, ako je možnosť VYPOČUŤ si ju. To je hodnota hudby: ak ju počúvate, dostanete VŠETKO, čo vám môže dať (a ak máte primerané technické vybavenie, v podstate nie je rozdiel v tom, či ju počúvate z verejnoprávneho rozhlasu alebo z CD, ktoré ste si kúpili). Finančné vysporiadanie v praxi: umelci (skladatelia, autori textu atď, ktorí už nemajú žiadne dodatočné výdavky s tým, že ich pieseň je opäť použitá vo vysielaní rádia či televízie) sú zaplatení za každé použitie ich diela vo vysielaní. A je to tak v poriadku.

- Tretia situácia

Vidíte maľbu na výstave. Maľba vám nemôže dať viac, ako je možnosť VIDIEŤ ju. To je podstata HODNOTY maľby (resp. výtvarného umenia všeobecne): DOSTANETE VŠETKO TÝM, ŽE MÁTE MOŽNOSŤ VIDIEŤ JU (dokonca aj keď si maľbu kúpite, najdôležitejším, čo vám môže maľba dať, stále zostáva možnosť VIDIEŤ ju).

Finančné vysporiadanie v praxi je však zásadne odlišné od prvej a druhej situácie: verejnosť získava HODNOTU tým, že má možnosť VIDIEŤ maľbu na výstave, ale autor – výtvarný umelec (s veľkými

výdavkami na prípravu každej jednej výstavy) väčšinou za svoju prácu, za svoju službu pre verejnosť zaplatený NIE JE.

Ak sú prakticky všetci platení za svoju prácu, ale umelci nie: je to v poriadku? Nie je to diskriminácia?

Ak sú aj v umení rozdiely, pretože skladatelia sú zaplatení (ak ich pieseň je odvysielaná pre verejnosť napr. v rozhlasovom vysielaní), ale výtvarní umelci zaplatení nie sú, hoci robia pre verejnosť (svojou výstavou) veľmi podobnú službu, namiesto je otázka: Sú výtvarní umelci „čiernymi ovcami“ umenia?

3. Veľmi dôležité je jasne vysvetliť, prečo podpora umenia – ako napr. MU agreement – nie je v záujme iba umelcov, ale aj spoločnosti ako celku.

Johan Wingestad, KRO (Sweden) – PPT prezentácia: „Každá 1 SEK (švédska koruna) investovaná z verejných zdrojov generuje 20 SEK socio-ekonomickej hodnoty.“

Toto je veľmi presvedčivé číslo. Stojí za to pripraviť k tomu veľmi dôkladné vysvetlenie (obzvlášť pre ľudí, ktorí vedia o problematike veľmi málo, a možno ani nemajú príliš radi umenie :)

Pre nevyhnutné zmeny v legislatíve potrebujeme predovšetkým zmenu prístupu verejnosti: to si vyžaduje sústredené úsilie a spoluprácu oficiálnych inštitúcií (tak národných, ako i medzinárodných – EU, EP, EK), umeleckých asociácií, vzdelávacieho systému a médií.

Napriek faktu, že v posledných rokoch sa otázke prínosu umenia, kultúry a kreatívneho sektora pre celkový rozvoj spoločnosti venuje zo strany medzinárodných inštitúcií zvýšená pozornosť, (napr. The Economy of Culture in Europe, Study prepared for the European Commission, Directorate-General for Education and Culture, October 2006) a myšlienky sa objavili už aj v programovom vyhlásení MK SR, pre širšiu verejnosť zostávajú tieto informácie stále prakticky neznáme, čoho dôsledkom je jej nezáujem o zásadné pozitívne zmeny v prístupe ku kultúre. Ak zmeníme celkový prístup k umeniu a kultúre, nepochybne sa to pozitívne prejaví vo všetkých oblastiach umenia. Výtvarné umenie nie je závislé na využívaní prírodných zdrojov, je priateľské k životnému prostrediu a jeho zrozumiteľnosť nelimitujú jazykové bariéry, preto jeho rozvoj nepozná hranice.

4. Spolupráca s medzinárodnými umeleckými asociáciami

V mene IAA/AIAP a IAA Europe (strešných organizácií výtvarných umelcov v rámci Európy i sveta) môžem prehlásiť, že sa veľmi zaujímate o proces zlepšovania právneho a sociálneho postavenia umelcov a podporujeme každý dobrý návrh: MU agreement dobrým návrhom určite je. Predstavili sme ho už na Plenárnom zasadaní IAA Europe 2012 v Istanbule, v plnom rozsahu sme ho zverejnili ako prílohu rozsiahlej zápisnice z tohoto podujatia.

Čo môžeme urobiť v IAA a IAA Europe:

- budeme medzi umelcami šíriť informácie o skúsenostiach umelcov vo Švédsku, o pracovnom stretnutí v Štokholme atď, najbližšie už na zasadaní Executive Committee IAA Europe (3. november, Brusel) a na zasadaní Executive Committee IAA (december 2014, Soul, Južná Korea),
- ak dostaneme príslušné dokumenty (sumár zo Štokholmu, návrh stručného, ale jasného listu ministrom kultúry európskych krajín? komisárovi Európskej komisie? predstaviteľom Európskeho parlamentu? odporúčanie? návrh petície? a....?) môžeme o tom diskutovať, prípadne odporučiť, alebo podporiť či schváliť v mene týchto asociácií.

IAA snáď môže pomôcť projektu MU agreement tiež Štatútom (profesionálneho) umelca, o ktorom v IAA aktuálne diskutujeme: medzinárodná konferencia k tejto téme je plánovaná na október 2015 (v

rámci podujatia Európske hlavné mesto kultúry – Plzeň 2015; podujatie organizuje Slovenská výtvarná únia v spolupráci s Bienále Plzeň, UVU ČR, IAA a IAA Europe).

Prečo? Predstavte si situáciu v blízkej budúcnosti :) V mnohých krajinách už bude rozhodnuté o implementácii projektu ako MU agreement, príprava výstav už bude naozaj pre výtvarníkov ľahšia a ministri kultúry budú mať v svojich rozpočtoch rezervované príslušné sumy; bude to najvyšší čas na zodpovedanie praktickej otázky: koho týmito prostriedkami podporiť?

Odpoveďou by mohlo byť: profesionálnych umelcov v zmysle Štatútu umelca. Štatút umelca môže i v tomto prípade pomôcť odlíšiť výstavy umeleckej tvorby (ktoré by mali byť podporené v zmysle MU agreement) od výstav, ktoré takýto charakter nemajú, resp. od výstav obchodného charakteru (napr. výstav nákladných automobilov) – tento druh výstav by z rozpočtu ministerstiev kultúry podporený byť nemal.

(V článku nasledovalo niekoľko strán odpovedí na otázky kolegov z ostatných krajín a k situácii na Slovensku.)